

آموزش و پرورش و
دانش آموزان

جهاد اقتصاد

قسمت اول

دکتر اکبر حمیدی
مدرس دانشگاه

پیشگفتار

در این چند ماهی که از سال می‌گذرد، مشغولیت ذهنی‌ام عنوان «جهاد اقتصادی» بوده است. دائم از خود می‌پرسم چرا رهبر معظم انقلاب عنوان جهاد اقتصادی را برای سال جدید انتخاب کرده‌اند. برای پاسخ به این سؤال سیری در مجموعه پیامهای ایشان کردم و دریافتم: مجموعه پیامهای رهبری در سالهای متفاوت نمایانگر آن است که ایشان حرکتی متعالی و پویا را در ادارهٔ شئون گوناگون کشور دنبال می‌کنند و همان مسیر پیشرفت و تعالی را که اسلام عزیز و امام‌راحل(ره) پی‌می‌گرفتند، ایشان نیز دنبال می‌کنند. توضیح آن که نام‌گذاری این دهه، با عنوان دههٔ «پیشرفت و عدالت» و انتخاب شعارهای سال، در راستای رسیدن به عدالت و پیشرفت است؛ یعنی همان چیزی که ایشان در چشم‌انداز کشور تعقیب می‌کنند و با ارائهٔ رهنمودهای سالانه در جهت دستیابی به اهداف چشم‌انداز کشور گام برمی‌دارند.

سال ۱۳۸۸ سال «اصلاح الگوی مصرف»، سال ۱۳۸۹ «همت مضاعف و کار مضاعف» و سال ۱۳۹۰ نیز سال «جهاد اقتصادی» نام‌گذاری شد تا به لطف پروردگار و تلاش همهٔ مردم و مسئولان، در پایان این دهه شاهد پیشرفت و استقرار عدالتی مثال‌زدنی در کشور و در همهٔ بخشها باشیم. در واقع، شعار عدالت و پیشرفت، شعاری محوری است؛ یک مطلب اساسی است؛ یک نیاز است. ایشان می‌فرمایند: «پیشرفت» و «عدالت» دو خواسته‌ای است که انسانها به آن نیازمندند. پیشرفت، یعنی از لحاظ علم و عمل و آن چه که در دنیا برای یک جامعه لازم است، به نتایج مطلوب برسد. عدالت هم یعنی میان انسانها تبعیض وجود نداشته باشد؛ بی‌عدالتی نباشد، ظلم نباشد. هر دو خواسته، جزو خواسته‌های اساسی و اصلی و دیرین بشریت است که تا تاریخ بشر وجود داشته، این دو خواسته، خواستهٔ اصلی انسانها بوده است.

در مجموع، با تدابیر دولت‌ها و همت مردم و همهٔ دست‌اندرکاران کشور، ایران قسمت مهمی از مسیر پیشرفت و تعالی را طی کرده، به گونه‌ای که رضایت کلی مردم و رهبری را از این حرکت فراهم آورده است. با این حال هنوز راه طولانی و دشواری در پیش است. در همین مسیر تعالی، امسال سال جهاد اقتصادی اعلام شده و علت این نام‌گذاری در بیانات و پیام نوروزی ایشان ذکر شده است. مقام معظم رهبری می‌فرمانید: «اساسی‌ترین مسائل کشور، و محور همهٔ اینها به نظر من مسائل اقتصادی است. لذا من این سال را **سال جهاد اقتصادی** نام‌گذاری می‌کنم و از مسئولان کشور، چه در دولت، چه در مجلس، چه در بخشهای دیگری که مربوط به

مسائل اقتصادی می‌شوند و هم‌چنین از ملت عزیزمان انتظار دارم که در عرصهٔ اقتصادی با حرکت جهادگونه کار کنند، مجاهدت کنند. حرکت طبیعی کافی نیست، باید در این میدان، حرکت جهشی و مجاهدانه داشته باشیم.

ایشان در ادامه می‌فرمایند: «لیکن حرکت ما باید به نحوی باشد که بتوانیم این دهه را به معنای حقیقی کلمه، مظهر پیشرفت و مظهر استقرار عدالت در کشورمان قرار بدهیم.»

با این توضیحات برایم روشن شد که حرکت اقتصادی کشور حرکتی طبیعی و رو به رشد است. اما اگر این روند ادامه یابد، شاید نتوان به مطلوبی که برای کشور ترسیم شده است، دست پیدا کرد پس چه باید کرد؟ ایشان رویکرد جهادی را نشان می‌دهند و انتظار دارند که این دهه را به معنای حقیقی کلمه، مظهر پیشرفت و مظهر استقرار عدالت در کشور قرار بدهیم. حقیقت این است که مقام معظم رهبری برای جهاد اقتصادی در شرایط کنونی اولویت قائل‌اند و در عین حال، غفلت از ابعاد دیگر به‌ویژه ابعاد فرهنگی-اجتماعی را جایز نمی‌دانند. پس آموزش و پرورش به‌عنوان وظیفه و مأموریت خود لازم است تغییر رویکرد دهد و تحولاتی اساسی و پایه‌ای را با رویکرد جهادگونه پیاده‌سازی کند.

اکنون سؤال بعدی این است که: در تحقق مطالبات رهبری، آموزش و پرورش و به دنبال آن رسانه‌های مکتوب و دیجیتال آن، در سال جدید چه مأموریتی دارند؟ برای پاسخ به این سؤال، نخست لازم است ویژگیهای جهاد و به دنبال آن جهاد اقتصادی را بشناسیم.

کلیدواژه‌ها: الگوی جهادی، عدالت اجتماعی، پیشرفت اسلامی، جهاد فرهنگی

ویژگیهای امور جهادی

جهاد به معنای کوشش تمام و همه‌جانبه برای رسیدن به هدف است و در منطق اسلامی به کار بردن نهایت جهد و کوشش در راه خدا برای نجات خلق خدا از ظلمها و اسارتها و استقرار خداپرستی و تسلط نظام عادل اجتماعی بر زندگی انسانهاست که در بسیاری از موارد با فداکاری و جانبازی همراه است.^۱ در واقع، جهاد معاملهٔ پر سودی است که خداوند با بندگانش کرده است. یعنی خداوند نعمات بی‌شماری را به بندگان خود داده است که از طریق جهاد، همانها را از مؤمن خریداری می‌کند. در اسلام، جهاد دو رکن دارد: ۱. فی سبیل‌الله بودن ۲. آگاهانه

در تشریح جهاد با عنایت به آیات ۳۹ و ۴۰ سورهٔ حج می‌توان

مقام معظم رهبری: حرکت ما باید به نحوی باشد که بتوانیم این دهه را به معنای حقیقی کلمه، مظهر پیشرفت و مظهر استقرار عدالت در کشورمان قرار بدهیم

به مسئله رهبری و اطاعت از دستورات او، پرهیز از پراکندگی و نزاع، پرهیز از هرگونه اعمال ابلهانه، پرهیز از ظلم و تعدی به

ضعفای دشمن مانند زنان و کودکان و پیران^۱، تحریم فرار، وجود مجازات برای فراریان^۱، و پرهیز از قطع درختان و کشتن حیوانات و سوزاندن زراعتها و نیز سمی کردن آبها و خارج نشدن از موازین حق و عدالت. در صورت وجود جهاد بر همگان، هیچ معافیتهایی برای هیچ فردی وجود ندارد؛ حتی بیماران و نابینایان. هر کس به اندازه توانش به هر طریق که می‌تواند باید در این امر مقدس شرکت کند.

علی(ع) می‌فرماید: «جهاد دری است از درهای بهشت که خداوند برای دوستان ویژه‌اش گشوده... هر کس آن را کنار گذارد، خداوند جامه ذلت را بر او پوشاند و دچار انسانهای فرومایه گردد...»^{۱۲}

ویژگیهای جهاد اقتصادی

اما برای شناخت جهاد اقتصادی باید متذکر شد که براساس آیات ذکر شده در ویژگیهای جهاد، مکتب اقتصادی اسلام درصد تأمین اهداف فراوانی است که برخی از آنها اخلاقی، برخی دیگر اجتماعی و برخی دیگر نیز جهادی هستند؛ یعنی از این ویژگیها برخوردارند:

- نهایت کوشش در راه خدا؛
 - نجات خلق خدا از ظلمها و اسارتها؛
 - استقرار خداپرستی و تسلط نظام عادل اجتماعی بر زندگی انسانها؛
 - همراه بودن با فداکاری و جانبازی.
- به برخی از این اهداف که از منظر اقتصادی اهمیت بیشتری دارند، عبارت‌اند از:

- ۱ حاکمیت سیاسی اسلام؛
- ۲ تحکیم ارزشهای معنوی و اخلاقی؛
- ۳ برپایی عدالت اجتماعی؛
- ۴ عدم وابستگی اقتصادی؛
- ۵ خودکفایی و اقتدار اقتصادی؛
- ۶ توسعه و رشد؛
- ۷ تأمین رفاه عمومی.

این اهداف در عرض یکدیگر نیستند، بلکه برخی از آنها مکمل و یا زیرساخت برخی دیگرند. سه هدف آخر به این شرط مطلوب‌اند که لطمه‌ای به چهار هدف اول نزنند. دو هدف اول، به نظر می‌رسد که اقتصادی نیستند، ولی جزو اهداف اقتصادی اسلامی گنجانده

چنین استنباط کرد که دو گونه جهاد وجود دارد: جهاد مظلوم در برابر ظالم، و جهاد در برابر طواغیتی که قصد محو نام و یاد خدا را از دل‌های آفریدگان دارند. بنابراین آنها

به تناسب از دورویکرد مستقیم و غیرمستقیم استفاده می‌کنند. از این روی، جهاد تنها به معنی جنگ و نبرد مسلحانه نیست، بلکه هر نوع تلاش و کوشش در پیشبرد اهداف مقدس الهی را شامل می‌شود. به این ترتیب، علاوه بر نبردهای دفاعی و گاهی تهاجمی، مبارزات علمی، منطقی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را نیز دربرمی‌گیرد.^۲ به‌طور کلی اسلام در سه مورد توسط به قدرت نظامی را جایز می‌شمارد:

- محو آثار شرک و بت‌پرستی، چرا که بت‌پرستی از نظر اسلام دین و آیین نیست، بلکه انحراف و بیماری و اصولاً خرافه است.^۳
- جهاد در برابر کسانی که نقشی ناپودی و حمله به مسلمانان را می‌کشند و یا قصد هجوم به بلاد آنان را دارند که در این صورت دستور جهاد دفاعی داده شده و آن‌گونه که در رساله‌های عملیه حکم آن ذکر گردیده، بر عموم مسلمانان واجب می‌باشد.^۴

● برای کسب آزادی در تبلیغ دین، زیرا هر آیین بر حقی باید به‌طور آزاد و به‌صورت منطقی خود را معرفی کند و اگر کسانی مانع شوند، با توسل به زور باید این حق را به‌دست آورد.^۵ از این جهاد به جهاد ابتدایی و آزادی‌بخش نیز تعبیر می‌شود.

جهاد با همه اهمیت‌هایی که در اسلام دارد، مشروط به شروطی است: **شروط اول:** جهادی که به‌منظور گسترش پیام دعوت اسلامی بین ملل غیر مسلمان صورت می‌گیرد، مشروط به این است که ولی امر مسلمین (پیامبر یا امام معصوم) بدان امر کند.^۶

شروط دوم: احتمال تأثیر و دست‌یابی به نتیجه مطلوب. هر چند در درازمدت وجود داشته باشد؛ در غیر این صورت واجب نخواهد بود.^۷ نکته قابل توجه این‌که در جهاد دفاعی چنین شروطی وجود ندارند و هر زمان که لازم باشد، باید انجام گیرد. حکم آن نیز در فقه اسلامی چنین بیان شده است: اگر دشمن بر بلاد مسلمین و سرحدات آنان هجوم آورد و با اجانب نقشی تسلط بر بلاد مسلمین را چه به واسطه عمال خود از خارج و یا داخل و یا بدون واسطه داشته باشند، بر مسلمانان واجب است که به هر وسیله که امکان دارد (بذل جان و مال)، از ممالک اسلامی دفاع کنند و این امر نیاز به اذن حاکم شرع ندارد.^۸

اموری که باید نصب‌العین مجاهدان قرار گیرند عبارت‌اند از: روشنگری و دعوت سپاهیان دشمن به حق قبل از پیکار و نبرد^۹، ذکر و یاد فراوان خدا، ثبات قدم و استقامت در میدان نبرد، توجه

شده‌اند. زیرا در احکام اسلام، این اهداف جدا از یکدیگر مطرح نشده‌اند و جدا کردن آنها جزو اهداف وظایف سازمانهای اقتصادی نیست. ادعا شده است که دو هدف اول از وظایف سایر سازمانهای اجتماعی-سیاسی اسلام هستند، در صورتی که این گونه نیست. مثلاً درباره زکات، در عین این که هدف از آن توازن اقتصادی است، تعدیل در رفتارهای اقتصادی نیز در نظر است. هر یک از موارد ذکر شده، به جز این که خود، اهداف مکتب اقتصادی اسلام را شکل می‌دهند، در بسیاری از موارد، به‌عنوان محدودیت برای اهداف دیگر و یا ابزاری برای رسیدن به اهدافی مثل رفاه عمومی عمل می‌کنند. گاهی تحقق یکی از اهداف در جامعه، ابزاری برای رسیدن به سایر اهداف است. اکنون به بررسی مختصر این اهداف پرداخته می‌شود:

۱ حاکمیت سیاسی اسلام

در اقتصاد اسلامی سعی بر آن است که حاکمیت سیاسی اسلام در روابط با بیگانگان حفظ شود. زیرا در روابط خارجی، مناسبات اقتصادی و سیاسی بسیار به هم پیوسته‌اند. هم‌اکنون وابستگی سیاسی بسیاری از کشورهای جهان سوم در اثر وابستگی اقتصادی آنهاست. به این سبب، یکی از اهداف اقتصاد اسلامی، حفظ حاکمیت سیاسی اسلام است. در روایتی از پیامبر اکرم (ص) آمده است: «الاسلام یعلو و لا یعلی علیه»: اسلام برتر است و چیزی بر آن برتری ندارد [تذکره الفقهاء، ج ۱، ص ۴۴۶]. بنابراین در مناسبات سیاسی نیز باید برتری اسلام و مسلمین مراعات شود. قرآن کریم می‌فرماید: «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوکم...»: برای مقابله با دشمنان، تا آن جا که می‌توانید نیرو و اسبهای بسته و آماده فراهم کنید تا به این وسیله دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید [أنفال / ۶۰].

هم‌چنین قرآن کریم می‌فرماید: «ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا»: خداوند برای کافران بر مؤمنان راه تسلطی قرار نداده است [أنساء / ۱۴۱]. از همین روی من نیز باید بدانم که جهاد با دشمنانی است که به‌صورت شبکه‌های بین‌المللی عمل می‌کنند تا اقتصاد این کشور را زمین‌گیر کنند. تحریم اقتصادی یکی از این روشها بوده است که به حول و قوه الهی نتیجه نداده است. دشمن سعی دارد با روشهای غیرمستقیم و از جمله تشکیل باندهای بین‌المللی، حاکمیت سیاسی اسلام را به خطر اندازد. یکی از روشهای غیرمستقیم آنان، نفوذ بیگانه‌پرستان مزدور در قالبهای باندی در شبکه دانش‌آموزی کشور است تا با وارد کردن ضربه به بنیانهای اقتصادی خانواده، آنها را مصرف‌گرا تربیت کند و در نتیجه از خلایق

و پشتوانه‌های فکری اقتصادی، جامعه را خالی ساز و بدین وسیله، با ایجاد نارضایتی به سقوط حاکمیت و مشروعیت نظام اقدام کند.

۲ تحکیم ارزشهای معنوی و اخلاقی

اسلام در رسیدن به همه اهداف اقتصادی‌اش، از قبیل زدودن فقر، ایجاد رفاه و اجرای عدالت، از چارچوب ارزشهای اخلاقی خارج نمی‌شود. زیرا تحقق این ارزشها همراه با پیاده شدن اقتصاد اسلامی، از اهداف مکتب اسلام است. این از اهدافی است که هم افراد باید مراعات کنند و هم دولت باید در تحقق آن بکوشد. کسی حق ندارد از راههای حرام کسب درآمد کند یا با اکراه، طرف مقابل را به معامله‌ای وادار سازد. قرآن می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا لا تأکلوا أموالکم بینکم بالباطل الا ان تکون تجاره عن تراض منکم...»: ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اموالتان را در میان خود به باطل نخورید؛ مگر این که داد و ستدی از روی رضایت شما باشد [أنساء / ۲۹].

باز نیز من این برداشت را دارم که جهاد اکنون جهادی ارزشی، اخلاقی و معنوی است. بدین معنا که با شیوه‌ای جهادی ارزشها، اخلاقیات و معنویات را باید گسترش دهیم و تلاشی دوچندان کنیم تا جامعه آموزش و پرورش بدین باور رسد که تنها راه مؤثر، ترویج جهادی ارزشها و اخلاقیات است. یعنی باید راهی جست‌وجو کنیم که به سرعت و با دقت این ارزشها ملکه وجود جامعه شوند تا بتوانند به‌عنوان یک کنترل درونی عمل کنند.

پی‌نوشت

۱. شناخت اسلام، شهید بهشتی، ص ۴۴۰، مبحث حکومت- جهاد.
۲. تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۸۲.
۳. سوره مبارکه بقره/ آیه ۱۹۰، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۲۰۷.
۴. رساله امام خمینی، مسأله ۲۸۲۶ و ۲۸۲۷، مسائل دفاع.
۵. تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۲۰۷.
۶. تاریخ غیب کبری، محمد صدر، ص ۳۹۶-۳۹۱.
۷. همان.
۸. رساله امام خمینی، مسأله ۲۸۲۶ و ۲۸۲۷.
۹. کافی، ج ۵، ص ۳۶.
۱۰. تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۱۹۶-۱۹۴.
۱۱. همان، ص ۱۱۲.
۱۲. وسایل الشیعه. طبع سنگی، ج ۲، ص ۴۶۹، به نقل از تاریخ غیب کبری، سید محمد صدر، ص ۳۹۳.
۱۳. بحار الانوار، ج ۶۱، ص ۱۵۸، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۲۳، وسایل الشیعه، ج ۲، ص ۸۹.
۱۴. بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۷۷.
۱۵. بحار الانوار، چاپ بیروت، ج ۷۵، ص ۲۷۷.
۱۶. بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۵۹۹.
۱۷. بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۶۰۶.